

dr hab. Jarosław A. Pietrow
Uniwersytet Warszawski
Instytut Lingwistyki Stosowanej

Ocena rozprawy dra TOMASZA MAJTCZAKA
The inflexional system of Classical Japanese
w związku z postępowaniem o nadanie Mu
stopnia doktora habilitowanego nauk humanistycznych
w zakresie językoznawstwa

1. Sylwetka naukowa Habilitanta

Dr Tomasz Majtczak jest absolwentem dwóch kierunków filologicznych, a mianowicie japonistyki (1999 r) oraz turkologii (2002 r.). Studia te odbywał w ówczesnym Instytucie Filologii Orientalnej UJ, a ich kontynuacją były studia doktoranckie na Wydziale Filologicznym tej samej uczelni, uwieńczone doktoratem w roku 2004. W międzyczasie, w latach 2002-2004, odbywał również czternastomiesięczny staż doktorancki w Tokijskim Uniwersytecie Języków Obcych jako stypendysta Fundacji Japońskiej.

Od roku 2004 jest zatrudniony w Zakładzie Japonistyki i Sinologii UJ, gdzie prowadził zajęcia na kierunku japonistycznym z gramatyki współczesnego i klasycznego języka japońskiego, praktycznej nauki języka japońskiego, wstępu do studiów japonistycznych oraz – w ramach studiów doktoranckich – ćwiczenia ze wstępu do językoznawstwa ogólnego dla studentów filologii orientalnej, co było dla niego cennym doświadczeniem warsztatowym. Jest także promotorem prac licencjackich i magisterskich z zakresu językoznawstwa japońskiego. Ponadto, przez rok pełnił funkcję kierownika Zakładu a w latach 2009-2011 pełnił obowiązki kierownika Sekcji Języka i Literatury Japońskiej na Ruhr-Universität Bochum.

Dr Majtczak jest badaczem o sporym doświadczeniu międzynarodowym. Występował na wielu konferencjach japonistycznych w różnych ośrodkach europejskich, przy czym niektóre z nich współorganizował. Jest też cenionym dydaktykiem akademickim, nagradzanym przez macierzystą uczelnię dzięki niezwykle pozytywnym opiniom studentów. Występuje także w roli popularyzatora wiedzy o Japonii, a obok tego udziela się też społecznie jako redaktor japonistycznych haseł i publikacji w Wikipedii. Jest osobą dobrze znaną w polskim, niemieckim i europejskim środowisku japonistycznym.

Jego zainteresowania naukowe dotyczą zagadnień stosunkowo rzadziej podejmowanych w japonistyce współczesnej, a więc przede wszystkim budowy gramatycznej dawnej japońszczyzny, historii leksyki japońskiej oraz jej etymologii czy też genetycznych powiązań japońszczyzny w ramach hipotezy altajskiej. Interesują go również zagadnienia turkologiczne, a z uwagi na swoje unikalne kwalifikacje łączące dwie dyscypliny (japonistykę oraz turkologię) jest on w naturalny sposób predysponowany do uprawiania altaistyki historyczno-porównawczej. Zajmował się również grafemiką historyczną oraz kontaktami chińsko-japońskimi na gruncie pisma ideograficznego, jak również japońską leksykografią diachroniczną.

**2. Ocena osiągnięcia naukowego zgłoszonego przez Habilitanta jako podstawa
przewodu habilitacyjnego** (w myśl art. 16 ust. 2 Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o
stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki; Dz.
U. nr 65, poz. 595 z późn. zm.)

Jako podstawę przewodu habilitacyjnego dr Tomasz Majtczak zgłosił swoją monografię zatytułowaną *The inflexional system of Classical Japanese* o objętości 185 stron, opublikowaną w Krakowie w roku 2016 przez wydawnictwo *Księgarnia Akademicka*.

Monografia ta jest, w polskim oraz w europejskim środowisku japonistycznym, pierwszym tego typu opisem systemu fleksyjnego klasycznej japońszczyzny, stworzonym zgodnie z najnowszymi osiągnięciami diachronicznej lingwistyki japonistycznej, uwzględniającym najważniejszą literaturę przedmiotu i opartym na starannie dobranym oraz skrupulatnie przeanalizowanym korpusie danych językowych. Na korpus ten składają się takie klasyczne utwory literackie, jak utwory z gatunku *monogatari* 物語, a mianowicie *Genji monogatari* 源氏物語 „Opowieść o księciu Genji” autorstwa Murasaki Shikibu, *Ise monogatari* 伊勢物語 „Opowieści z Ise”, *Konjaku monogatari* 今昔物語 „Zbiór opowieści z czasów obecnie dawno już minionych”, *Taketori monogatari* 竹取物語 „Opowieść o zbieraczu bambusu”, klasyczne teksty pamiętnikarskie z gatunku *nikki* 日記, takie jak *Izumi Shikibu nikki* 和泉式部日記 „Dziennik Izumi Shikibu”, *Kagerō nikki* 蜻蛉日記 „Dziennik ulotnych chwil”, *Sarashina nikki* 更級日記 „Dziennik z Sarashiny” oraz *Tosa nikki* 土佐日記 „Dziennik z Tosa”, reprezentujący najstarszy okaz *zuihitsu*, 隨筆, czyli eseje literackie dzieło *Makura no sōshi* 枕草子 „Notatki spod wezgłowia” pędzla Sei Shōnagon oraz antologie poetyckie gatunku *waka* 和歌, takie jak *Gosen wakashū* 後選和歌集 „Zbiór pieśni japońskich później wybranych”, *Kokin wakashū* 古今和歌集 „Zbiór pieśni japońskich dawnych i dzisiejszych” oraz *Shūi wakashū* 拾遺和歌集 „Zbiór pokłosa pieśni japońskich”.

Obok tego, dr Majtczak wykorzystuje również liczne źródła leksykograficzne jako podstawę konfrontatywną swoich analiz materiału fonologicznego. Bibliografia wykorzystanych przezeń innych źródeł świadczy niezbicie o tym, że jego własne dociekania zostały niezwykle

solidnie osadzone na historyczno-porównawczym fundamencie lingwistyki japonistycznej z uwzględnieniem wyników rekonstrukcji i ustaleń czołowych badaczy dziejów japońszczyzny. Charakterystycznym rysem tego opracowania jest właśnie dbałość o uwzględnienie w równej mierze rezultatów badawczych, osiągniętych w klasycznej japonistyce i syntez dokonanych przez japonistów amerykańskich oraz europejskich.

Ważnym komponentem pracy badawczej wykonanej przez Habilitanta była też naukowa konfrontacja dorobku translatorycznego w odniesieniu do klasycznego piśmiennictwa japońskiego i prześledzenie różnych interpretacji tych samych fragmentów poetyckich i prozatorskich. Trzeba bowiem pamiętać, że przekłady klasycznej literatury japońskiej, w tym także tłumaczenia najbardziej kanonicznych dzieł klasyki japońskiej, są w istocie nie tylko indywidualnymi, artystycznymi reprodukcjami w obcojęzycznej materii słowa, ale też w perspektywie szczegółowej muszą być hipotezami filologicznego przekładu. Każdy badacz, który trochę bliżej zgłębiał kwestię tłumaczenia na języki obce takich utworów jak *Genji monogatari* czy *Makura no sōshi* mógł się o tym niejednokrotnie przekonać. Z tego punktu widzenia książka dr Majtczaka może z powodzeniem spełniać rolę niezwykle pożytecznego kompendium gramatycznego, pomocnego w roztrzyganiu rozmaitych kłopotów przekładowych, tym bardziej, że Autor dba tutaj o interpretacje semantyczne adekwatne chronologicznie.

Nie jest to przy tym gramatyka klasycznego języka japońskiego w przyjętym powszechnie rozumieniu, a więc gramatyka tzw. *bungo* (literackiej odmiany języka japońskiego). Jest to bowiem opis języka z okresu między rokiem 850 a 1200, rozumianego wprawdzie w umowny sposób (jeśli chodzi o same daty), ale precyzyjnie wyodrębnionego przez Habilitanta na tle innych epok rozwojowych japońszczyzny. Dr Majtczak przywołuje zresztą przetworzoną przez siebie nową chronologizację dziejów języka japońskiego – zaproponowaną przez Jensa Rickmeyera – z podziałem na epoki, opartym na zróżnicowaniu piśmiennictwa, a więc na oddzieleniu od siebie epoki przedpiśmiennej (traktowanej jako epoka języka prajapońskiego) oraz epok piśmiennych (w porządku chronologicznym sytuujących się jako: epoka starojapońska (600-850), epoka klasycznojapońska (850-1200), epoka średniojapońska (1200-1750), epoka nowojapońska (1750-1900) oraz epoka współczesnojapońska (od 1900)). Trochę szkoda, że nie spróbował Autor podać tutaj zjawisk językowych, mogących posłużyć dodatkowo jako lingwistyczne kryterium takiej chronologizacji. Mogłoby to bowiem okazać się bardzo pomocne w usytuowaniu omawianych w jego książce zjawisk fleksyjnych na całym tle rozwojowym systemu gramatycznego japońszczyzny.

Mimo to jednak, jego autorskie rozumienie epoki klasycznojapońskiej zyskało w monografii w pełni lingwistyczny obraz jako stan systemu fleksyjnego predykatywnych części mowy. W taki bowiem sposób, nawiązujący do tradycyjnego zasięgu fleksji japońskiej, sytuuje Habilitant system kategorii gramatycznych, nie odnosząc się – podobnie jak wszystkie niemal nurty językoznawstwa japonistycznego – do problematyki tzw. fleksji nominalnej. Interesują go bowiem głównie syntetyczne konstrukcje fleksyjne, których status systemowy, jako rezultat

zakończonych procesów gramatyzacji, jest w jego opinii w pełni uzasadniony. Nie odmawia przy tym statusu gramatycznego analitycznym konstrukcjom fleksyjnym, poświęcając im uzupełniający fragment opisu, ale traktuje je w sposób szczególny. Jego analiza wybranych konstrukcji analitycznych pokazuje zresztą, że mają one charakter niejednorodny, ich schematy budowy są wewnętrznie zróżnicowane, a człony składowe takich konstrukcji nie wykazują pełnej symetrii strukturalnej.

Wracając zatem do oceny jego monografii, należy zauważyć, że stanowi ona w pełni oryginalny opis wyodrębnionych przez Autora trzydziestu trzech kategorii gramatycznych klasyczojapońskich czasowników i przymiotników, tworzących główną bazę systemu koniugacyjnego. Dr Majtczak nie tylko w oryginalny sposób poświadcza tutaj szczególną bliskość klasyczojapońskich czasowników i przymiotników jako dwóch głównych komponentów paradygmatu koniugacyjnego, funkcjonalnie bardzo blisko ze sobą powiązanych, ale także akcentuje ich zarysowującą się wyraźnie odrębność morfologiczną i leksykalno-gramatyczną.

W ten sposób, dzięki opisowi Autora, zyskujemy niezwykle cenny poznawczo wgląd w nader oryginalne zjawiska językowe japońszczyzny klasycznej, przydatny dla wnioskowania typologicznego oraz dla nowych dociekań diachronicznych, genetyczno-lingwistycznych i semantyczno-morfologicznych. Dla obserwacji typologicznych niezwykle cennym pożytkiem poznawczym może być też precyzyjnie charakteryzowana przez Autora opisu polisemia klasyczojapońskich kategorii gramatycznych. Wielofunkcyjność wykładników jest zresztą często ilustrowana w opisach leksykograficznych dawnej japońszczyzny. Słowniki z gatunku *kogo jiten* oddają przy tym tę wielofunkcyjność często w perspektywie diachronicznej, rozróżniając znaczenia starsze oraz młodsze. Jednakże o wielofunkcyjności takiej możemy mówić także w perspektywie synchronicznej, w odniesieniu do jednej tylko epoki klasyczojapońskiej, co powinno ostatecznie podważyć przejawiające się niekiedy dawne przekonanie o rzekomo silnej regularności języków o budowie aglutynacyjnej. Echa takich opinii pojawiają się niekiedy nadal.

Czasownikowe i przymiotnikowe paradygmaty koniugacyjne przeplatają się ze sobą w wielu miejscach systemu fleksyjnego, widoczne są też tutaj swoiste dominanty gramatyzacyjne, takie jak np. występowanie dwojakiej koniugacji przymiotnikowej, a mianowicie przymiotnikowej właściwej i poszerzonej czasownikowej koniugacji leksemów przymiotnikowych (powstałej w rezultacie kontrakcji posiłkowego czasownika *ari* w pierwotnych formach analitycznych).

Z drugiej strony jednak, mamy także świadectwa przymiotnikowych wpływów na koniugację czasownikową. Od najdawniejszych etapów rozwojowych można obserwować bowiem funkcjonowanie czasownikowych wykładników koniugacyjnych typu przymiotnikowego, takich jak np. opisywana w monografii forma woluntatywna *-amafosi* (str. 145).

Do zalet opisu dra Majtczaka można zaliczyć również fakt, że stara się on opierać go konsekwentnie na precyzyjnie stosowanej metodologii ściśle lingwistycznej, wykorzystuje więc

świadomie niesylabiczny model segmentacji form koniugacyjnych z jednoznacznie uporządkowanym podziałem na temat fleksyjny oraz na aglutynacyjne wykładniki morfologiczne (w jego angielskiej terminologii nazywane z konieczności określeniem *suffix*, ale jednocześnie dokładnie odgraniczane od analogicznie określanych jednostek reprezentujących formanty słowotwórcze w derywacji).

W ten sposób jego opis odróżnia się zdecydowanie od tradycyjnej japońskiej doktryny gramatycznej, reprezentowanej np. przez gramatykę szkolną oraz przez – można by rzec – doktrynę filologiczną, uprawianą w zakresie interpretacji zabytków literackiego piśmiennictwa japońskiego przez literaturoznawców, gdzie fleksja pojmowana jest jako swego rodzaju zmienność kształtu pojedynczego *jodōshi* ‘czasownika posiłkowego’, łączonego z jedną z głównych postaci wyjściowych czasownika bądź przymiotnika (tzw. *kei* 形). Czasownik posiłkowy jest tutaj w istocie nieprecyzyjnie wyznaczonym konglomeratem wykładników gramatycznych, traktowanym jako jedna, zmieniająca się całość w zależności od danej formy. Zapomina się przy tym, że czasownik posiłkowy jest w powszechnie przyjętej teorii gramatycznej składnikiem konstrukcji analitycznej, a nie syntetycznej, jak po japońsku.

W swojej monografii zresztą dr Majtczak stara się zbudować pewien pomost konfrontacyjny i zestawia ze sobą do pewnego stopnia aparat pojęciowy japońskiej doktryny gramatycznej i nowoczesnego językoznawstwa, chociaż pamiętać należy, że całkowita synchronizacja tych dwóch, z gruntu odmiennych tradycji, jest zadaniem bardzo trudnym, jeśli w ogóle wykonalnym. Nakłada się na to przede wszystkim kwestia morfologicznej i grafemicznej segmentacji form gramatycznych, przedstawiająca się inaczej w zapisie alfabetycznym a inaczej w tradycyjnym zapisie japońskim, którego podstawą jest pismo sylabiczne *kana* oraz pismo ideograficzne *kanji*.

W japonistyce polskiej ukazał się, przenoszący tę tradycję, wraz z próbą jej częściowej adaptacji i unowocześnienia, podręcznik klasycznego języka japońskiego *bungo* pióra Iwony Kordzińskiej-Nawrockiej (Warszawa 2013, Wydawnictwa UW). Jest on oparty na standardowej, przyjętej powszechnie w macierzystym środowisku japońszczyzny metodzie nauczania rozbioru leksykalnego i gramatycznego starojapońskich tekstów literackich z jednoczesnym nauczaniem kanonu tradycyjnych tropów poetyckich i tzw. środków zdobniczych poezji japońskiej. Jest to bowiem kanon gramatyczno-interpretacyjny, opracowany i wykorzystywany w kręgu literaturoznawstwa japońskiego bardziej niż w dziedzinie lingwistyki diachronicznej. Tak więc, należy tu raczej widzieć szczególnego rodzaju metodologię poetyki historycznej połączoną z leksykalnym i gramatycznym rozbiorem fragmentów dzieł literackich, niezbędnym w nauczaniu języka i literatury ojczystej.

Cała ta tradycja opiera się na wspomnianym wyżej wyjściowym, sylabicznym zapisie tekstów japońskich w piśmie *kana*, które stanowi podstawę segmentacji morfologicznej i tym samym uniemożliwia precyzyjny podział na temat i końcówkę bądź też cały zbiór końcówek

fleksyjnych typu aglutynacyjnego. Poza tym, w tradycji tej nieobecna jest problematyka historyczno-fonologiczna. Teksty adaptowane są tutaj bowiem do odczytu ich w postaci wymowy współczesnej, co jest powszechną praktyką w całej Azji Wschodniej i nie tylko.

Na tym tle opis Tomasza Majtczaka jest o wiele bogatszy, gdyż uwzględnia zasadniczy trzon rekonstrukcji historycznych wymowy klasycznojapońskiej, przynosi także analizę, skróconą co prawda znacznie, systemu fonologicznego oraz zjawisk morfonologicznych.

Za najważniejszy wkład dra Majtczaka do badań nad systemem gramatycznym klasycznej japońszczyzny można uznać niezwykle precyzyjny opis syntetycznych wykładników poszczególnych kategorii gramatycznych według jednolitego schematu opisu. Kategorie te Autor ujmuje równolegle w stosunku do leksemów czasownikowych oraz przymiotnikowych. Uwzględnia także łączliwość, allomorfizm tematów i wykładników, a także funkcje semantyczne i składniowe. Posługuje się przy tym precyzyjnie opracowaną i konsekwentnie stosowaną terminologią, bazującą na terminach łacińskich, odpowiednio przystosowanych i idzie tu za przykładem innych badaczy reprezentujących zachodni nurt diachronicznej lingwistyki japonistycznej.

Oryginalnym pomysłem Habilitanta jest też uwzględnienie specjalnie zaadaptowanego zapisu japońskiego zamieszczonego obok transkrypcji fonetycznej zdaniowych przykładów użycia danego wykładnika. Zapis ten został tak skonstruowany, aby można było uwzględnić glosy odczytu ideogramu sporządzone w piśmie w zapisie poziomym. Jest to jeszcze jeden przejaw postawy badawczej Autora zmierzającej do stworzenia wspomnianego wyżej pomostu, ułatwiającego czytelnikowi swobodniejsze poruszanie się między japońską tradycją filologiczną gnozy tekstu a niesylabiczną segmentacją, opartą na dorobku teoretycznej morfologii i składni. Wbrew temu, co mogłoby się wydawać, nie jest to bynajmniej samo tylko przestawienie pionowego układu tekstów japońskich na zapis poziomy.

Osobliwym rysem opisu jest decyzja pozostawienia w tekście książki przekładu ilustracji językowych na język polski (obok tłumaczenia angielskiego). Nie widziałbym w tym żadnego zagrożenia dla językowej spójności całego tekstu, gdyż w ten sposób jego polski czytelnik może się pewniej poruszać na bardzo przecież niełatwym szlaku interpretacji semantycznej japońskich oryginałów, zwłaszcza że praca ta powstała i będzie funkcjonowała także w polskim środowisku japonistycznym. W tym miejscu jednak należy przede wszystkim podkreślić właśnie translatoryczne walory analiz i komentarzy oraz samych fragmentów klasycznej japońszczyzny w przekładzie angielskim, wykorzystanych w pracy. Autor książki tłumaczy je wiernie, ale z wielkim powodzeniem stara się dbać o naturalność stylu i wyczerpujący charakter eksplikacji znaczeniowych. Pożytecznym uzupełnieniem opisu są też komentarze dotyczące kontynuantów omawianych form we współczesnej japońszczyźnie.

Z uznaniem należy też przyjąć – zasygnalizowaną zresztą przez Habilitanta na wstępie – dbałość o to, aby materiał ilustracyjny stopniowo wprowadzał omawiane w tekście formy, tj. aby nie wprowadzać w zdaniach przykładowych takich wykładników, które jeszcze nie zostały

omówione. Jest to co prawda pomysł umotywowany bardziej dydaktycznie niż merytorycznie, ale każdy sumienny czytelnik monografii przyjmie to z wielką wdzięcznością.

Należy też podkreślić wielką jasność i precyzję wykładu, co niewątpliwie świadczy o bardzo dobrych kompetencjach dydaktycznych Autora jako wykładowcy uniwersyteckiego.

Jako główne osiągnięcie teoretyczne dra Majtczaka należy zatem widzieć umiejętną i konsekwentną aplikację nowoczesnej metody analizy morfologicznej do opisu morfologii klasyczojapońskiej, z uwzględnieniem danych z fonologii historycznej, grafemiki, leksykologii i składni. Metodologię tę Autor musiał samodzielnie adaptować, przełamując liczne bariery interpretacyjne, jakie wiązały się z fundamentalnymi rozbieżnościami w podejściu do struktury języka między nowoczesnym językoznawstwem a tradycyjną filologią japońską. Pamiętać jednak należy, że w każdym wypadku rzeczywistość językowa, a więc zarówno fakty diachroniczne jak i fakty tzw. synchroniczne, pozostają takie same. Zmienny jest jedynie ich ogląd naukowy, a ten w oczywisty sposób musi różnić się w zależności od przyjmowanych założeń, celów i stosowanych narzędzi opisu. Oryginalność i samodzielność wkładu badawczego Habilitanta do polskiej i europejskiej lingwistyki japonistycznej nie budzi wątpliwości.

3. Pozostały dorobek naukowo-badawczy i aktywność naukowa

Jeśli idzie o pozostały dorobek badawczy autorstwa Habilitanta to jest on w ogromnej większości zbiorem prac powstałych już po uzyskaniu stopnia doktorskiego i może być zaliczony w poczet wymagań habilitacyjnych. Wyjątek stanowi tu monografia pt. „Japońskie klasy czasownikowe w perspektywie diachronicznej”, będąca przeredagowaną i uzupełnioną wersją doktoratu oraz jeden artykuł na temat pochodzenia par czasownikowych w języku japońskim, opublikowany w *Studia Etymologica Cracoviensia* jako publikacja przeddoktorska. Wspomniana monografia powinna tu zostać przywołana z uwagi na jej podstawowe znaczenie dla prezentacji ustaleń japońskiej lingwistyki diachronicznej i historii języka. Analiza japońskich czasowników tranzytywnych i nietranzytywnych, występujących w postaci par leksykalnych od najdawniejszych etapów rozwojowych japońszczyzny, w wersji zaproponowanej przez dra Majtczaka ma również charakter w znacznej mierze oryginalny i samodzielny. Autor w nowatorski sposób starał się ukazać morfologię i semantykę tych jednostek na szerokim tle historyczno-porównawczym w ramach altaistyki. Potrafił także zdobyć się na własne hipotezy rekonstrukcyjne.

Również pozostałe jego artykuły naukowe bardzo pozytywnie świadczą o jego dojrzałości warsztatowej i o wielkiej erudycji lingwistycznej. Znajdują się wśród nich analizy z dziedziny etymologii leksemów japońskich oraz tureckich, diachroniczne opisy wybranych kategorii gramatycznych a także artykuł poświęcony diachronicznej leksykografii japońszczyzny.

Podkreślić należy przy tym, że spora część tego dorobku została opublikowana przez Autora w języku angielskim. Pewien wycinek swoich zainteresowań naukowych skoncentrował też Habilitant na glottodydaktycznych aspektach nauczania polszczyzny w japońskim środowisku językowym. Na osobne podkreślenie zasługuje również jego aktywność popularyzatorska, a także zainteresowanie innymi językami naturalnymi, spoza własnej specjalizacji, np. językiem jidisz czy koreańskim. Dr Majtczak jest także, między innymi, autorem opracowań z dziedziny llingwistyki zamieszczanych w internecie.

4. Konkluzja

W podsumowaniu niniejszej oceny chciałbym stwierdzić, że w moim przekonaniu zarówno monografia przedstawiona jako główne osiągnięcie naukowe jak i pozostały dorobek okołohabilitacyjny w pełni uprawniają Habilitanta do starań o przyznanie mu stopnia doktora habilitowanego. Niech mi więc będzie wolno postawić wniosek o nadanie dr. Tomaszowi Majtczakowi stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa.

Jarosław Prebaw

Warszawa, dnia 27 maja 2016 r.